

*Institut Archeologii**Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu**Jacek Rakoczy*

ZAPINKI PROWINCJONALNORZYMSKIE ODKRYTE NA STANOWISKU 30 W PERKOWIE NA KUJAWACH

Zarys treści. Przedmiotem niniejszego opracowania są znalezione na stanowisku w Perkowie zapinki, które można zaliczyć do produktów prowincjonalnorzymskich. Stanowią one nieliczną, choć bardzo ważną grupę wśród ogromnej liczby zróżnicowanego chronologicznie materiału źródłowego ze wspomnianego stanowiska. Fibule są reprezentowane przez egzemplarze typów A.18, A.22, A.65, A.73, A.247. Poza nimi znaleziono też dwie zapinki talczowate: z grup III i II.8 według K. Exnera. Wszystkie odkryte na stanowisku artefakty datowane są od początku młodszego okresu przedrzymskiego po okres wędrówek ludów, czyli przez cały okres istnienia kultury przeworskiej. Zarówno liczba wyrobów importowanych, jak i tych miejscowej proveniencji stawia stanowisko w Perkowie w rzędzie najciekawszych pozostałości kultury przeworskiej. Niezwykle rzadko mamy do czynienia ze stanowiskami, na których możemy prześledzić rozwój danej jednostki kulturowej – od jej wykrycia aż do zaniku.

Słowa kluczowe: Perkowo, kultura przeworska, fibule.

W 2013 roku na polach uprawnych w miejscowości Perkowo (gm. Gniewkowo, pow. inowrocławski, województwo kujawsko-pomorskie, przeprowadzono pod kierunkiem autora niniejszego artykułu powierzchniową prospekcję archeologiczną (ryc. 1). Prace terenowe rozpoczęto po otrzymaniu od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu¹ pozwolenia na archeologiczne badania, między innymi z użyciem wykrywaczy metalu; objęły one obszar o powierzchni 134 ha. Zarejestrowano na nim stanowisko archeologiczne o powierzchni około 20 ha, w obrębie którego stwierdzono pozostałości struktur osadniczych. Odkryto tam około 1300 fragmentów naczyń ceramicznych kultury przeworskiej oraz prawie 250 przedmiotów

¹ Decyzja Nr ZAR/17/2013.

Ryc. 1. Perkowo, pow. Inowrocław, stanowisko 30. Lokalizacja i zasięg stanowiska (fot. A. Piasek, oprac. T. Górzyński, J. Rakoczy)

Fig. 1. Perkowo, Inowrocław district, site 30. Location and range of the site (photo by A. Piasek, edited by T. Górzyński, J. Rakoczy)

metalowych w tym między innymi 140 zapinek, 39 monet rzymskich oraz elektronowa moneta celtycka. Większość materiału została opracowywana i opublikowana (Kurpiewski, Rakoczy 2015).

Wszystkie odkryte na stanowisku artefakty datowane są od początku młodszego okresu przedrzymskiego po okres wędrówek ludów, czyli przez cały okres istnienia kultury przeworskiej. Wczesna faza tej kultury (A1–A2) reprezentowana jest głównie przez wielokrotnie facetowane wylewy naczyń ceramicznych oraz nieliczne przedmioty metalowe, między innymi brązową koszulkę zapinki typu gotlandzkiego i fibulę kulkową (Kurpiewski, Rakoczy 2015, s. 41, tabl. 18: 150). Schyłek okresu przedrzymskiego oraz początek okresu rzymskiego na stanowisku wyznaczają zapinki N, O, A65, A67, występujące jednak dość rzadko. Wzrost liczby materiałów jest widoczny w fazie B1_b, licznie reprezentowana jest także faza B2a–b okresu wpływów rzymskich, najliczniej zaś schyłek starszego okresu rzymskiego oraz począ-

tek młodszego okresu wpływów rzymskich. Liczba zabytków zmniejsza się w okresie późnorzymskim oraz wczesnej fazie wędrówek ludów.

Przedmiotem niniejszego opracowania są znalezione na stanowisku w Perkowie zapinki, które można zaliczyć do produktów prowincjonalnorzymskich. Importy rzymskie stanowią niewielki, choć bardzo ważny odsetek ogromnej liczby, bardzo zróżnicowanego chronologicznie materiału źródłowego odkrytego na wspomnianym stanowisku.

Pierwsza z omawianych zapinek należy do typu A.18 (ryc. 2: 1, ryc. 3: 2), którego klasyfikacji dokonali Thomas Völling (1994, s. 178–192) i Stefan Demetz (1999, s. 116–122). Egzemplarz z Perkowa reprezentuje typ A.18a, wariant „Altenburg” według T. Völlinga oraz typ 18a2 według S. Demetza, który charakteryzuje się wysoko sklepionym, esowato wygiętym kabłąkiem, z reguły okrągłym w przekroju oraz podpórką w formie skrzydełek umieszczonych bezpośrednio przy sprężynce (Völling 1994, s. 179–188, ryc. 14; Demetz 1999, ryc. 29: 2–6, ryc. 30: 1–3; Bockius, Łuczkiwicz 2004, s. 43–50, ryc. 8: 2). Zapinki te najczęściej odkrywane są na terenach alpejskich, a także na obszarze Czech i Moraw, gdzie datowane są na okres upadku oppidów (Völling 1994, s. 179–188; Demetz 1999, mapa 35; Bockius, Łuczkiwicz 2004, mapa 15; Dąbrowska 2008, s. 31). Na terenie zajmowanym przez kulturę przeworską fibule A.18a najczęściej notowane są na północnym Mazowszu oraz nad Dolną Wisłą; pochodzą one ze schyłku młodszego okresu przedrzymskiego oraz początku okresu wpływów rzymskich (Völling 1994, s. 193–198; Czarnecka 2007, s. 33, 57, ryc. CI/95: 1, ryc. CCI/240:6; Dąbrowska 2008, s. 31; Bochnak 2014, ryc. 15). Podobną chronologię mają analogiczne zapinki znalezione na stanowiskach kultury oksywskiej (Bokiniec 2008, s. 31). Zarówno na terytorium zajmowanym przez kulturę przeworską, jak i oksywską mogły dostać się za pośrednictwem grupy tynieckiej oraz kultury puchowskiej (Dąbrowska 2008, s. 31; Harasim 2011, s. 232–233; 2013, ryc. 7). Warto zaznaczyć, że zapinka z Perkowa posiada naprawianą cięciwę. Podobne zabiegi zastosowano także w przypadku zapinek tego typu z grobu 49 z Podwieska koło Grudziądza (Bokiniec 2005, ryc. XXIV/49: 10) oraz z grobu 502 z Pruszcza Gdańskiego (Pietrzak 1995, tabl. CXLVII/502: 2).

Zapinka typu A.22 (ryc. 2: 2) należy do odmiany A.22a według T. Völlinga (Völling 1994, s. 216–218). Posiada masywny, półkolisty kabłąk, w przekroju płasko-wypukły, którego grzbiet ozdobiony został pasmem ukośnych nacięć. Na końcu kabłąka znajduje się okrągła tarczka, za którą zaczyna się nóżka wykonana z okrągłego w przekroju drutu. Pochewka nie zachowała się, ale w tego typu zapinkach z reguły jest trójkątna, wąska, często zaopatrzona w otwory. Na końcu nóżki najczęściej występuje nacinane poprzecznie

zgrubienie w formie kulki lub dysku (Völling 1994, s. 217, ryc. 32). Opisywane zapinki najliczniej występują w dorzeczu dolnego oraz środkowego Renu, gdzie zapewne były wytwarzane. Zdecydowanie mniej licznie odkrywane są na stanowiskach położonych nad środkową Wezerą, pojedynczo także nad środkową Łabą. Na wschód od Łaby wyroby te notowane są niezwykle rzadko. Na obszarze zajmowanym przez kulturę przeworską zapinkę typu A.22 odkryto na cmentarzysku w Wymysłowie w Wielkopolsce (Jasnosz 1952, s. 94, ryc. 126: 17). Egzemplarz z Perkowa jest zatem najdalej położonym na wschód znanym znaleziskiem (Völling 1994, wkładka 8). Opisywane zapinki pochodzą ze schyłku okresu przedrzymskiego oraz początku okresu wpływów rzymskich (Völling 1998, s. 48).

Wartym odnotowania znaleziskiem jest brązowa koszulka zapinki typu „gotlandzkiego” (ryc. 2: 3; ryc. 3: 3). Egzemplarze te składają się z dwóch zasadniczych części – pierwsza to właściwa zapinka, wykonana z żelaza, z długą spiralą pełniącą rolę sprężyny, druga to odlewana masywna „koszulka” nakładana na kabłąk (Nylén 1955a, s. 404, ryc. 274, 275). Zapinka z Perkowa jest masywna, półkolista, wysoko sklepiona, jej wysokość wynosi 0,9 cm, średnica 2,5 cm. Koszulka ma dwie wypustki położone naprzeciw siebie, które dochodzą do sprężyny oraz pochewki. Pierwsza wypustka jest półkolista o średnicy około 1,0 cm, druga, nieco mniejsza – stożkowata o średnicy 0,7 cm; obie mają długość 0,7 cm. Na wypukłej stronie znajduje się ryty ornament w postaci klepsydry o wysokości 1,1 cm i szerokości 1,0 cm, który prawdopodobnie wypełniony był emalią. Po drugiej stronie widać żelazny kabłąk zapinki, który przechodził bezpośrednio przez koszulkę oraz obie wypustki. Ścisłe analogie do znaleziska z Perkowa pochodzą z Gotlandii, skąd znamy ponad dwadzieścia egzemplarzy tego typu. Najliczniej reprezentowane są na cmentarzysku w Vallhagar, gdzie w pięciu pochówkach odkryto 10 zapinek (Nylén 1955a, s. 404, ryc. 274, 275:1–2; 1955b, ryc. 149: 2, 6, ryc. 150: 1, 2, ryc. 152: 1, 3, ryc. 154: 1, 3, ryc. 158: 3, 7). W grobie 43 parze interesujących nas zapinek towarzyszyła żelazna fibula typu K według klasyfikacji Józefa Kostrzewskiego (Kostrzewski 1919) i K–Ia według klasyfikacji Ewy Bokiniec (Bokiniec 2008, s. 40, zestawienie 5/1), jedyna taka na stanowisku. Zdaniem E. Bokiniec dostała się ona na Gotlandię w drodze wymiany handlowej z południem, prawdopodobnie z Bornholmem (Bokiniec 2008, s. 40). Zapinki K–Ia występują licznie na rozległych terenach od czesko-morawskich oppidów na południu, poprzez obszar zajęty przez kulturę przeworską i oksywską, po Bornholm na północy (Bokiniec 2008, s. 40). Być może tą samą drogą, lecz w odwrotnym kierunku, zapinki z Gotlandii dotarły na Kujawy.

Ryc. 2. Perkowo, pow. Inowrocław, stanowisko 30. Zapinki prowincjonalnorzymskie: 1–7, 9 – brąz; 8 – brąz, emalia, złoto? (rys. M. Olszewska)

Fig. 2. Perkowo, Inowrocław district, site 30. Provincial-Roman fibulae: 1–7, 9 – bronze; 8 – bronze, enamel, gold(?) (drawing by M. Olszewska)

Zapinki typu A.65 są znaleziskami bardzo rzadko notowanymi na terenie ziem Polski. Fragment egzemplarza z Perkowa reprezentuje najwcześniejszą formę A.65a1a według klasyfikacji S. Demetza (1999, s. 29, ryc. 1: 1–7), z okrągłą lub owalną główką oraz ramowatą pochewką (ryc. 2: 9). Zapinki tego typu pojawiły się na początku I wieku p.n.e. w północnej Italii, skąd rozprzestrzeniły się na tereny zajmowane przez osadnictwo lateńskie, na obszar alpejski oraz czesko-morawski, gdzie są jednym z wyznaczników ostatniej fazy funkcjonowania oppidów (Demetz 1999, s. 32–37, mapa; Dąbrowska 2008, s. 27). Nieliczne znaleziska zapinek A.65 na terenie ziem Polski zlokalizowane są wzdłuż biegu Wisły. Takie rozmieszczenie skłania do przekonania, że docierały z południa, prawdopodobnie za pośrednictwem grupy tynieckiej,

szlakiem wiodącym z Czech, gdzie także były produkowane (Demetz 1999, s. 28; Dąbrowska 2008, s. 27).

Na stanowisku odkryto dwa fragmenty zapinki typu A.73, nie ma jednak pewności czy pochodzą od jednego, czy od dwóch tego samego typu (ryc. 2: 7). Wykonana została z brązu; jest silnie profilowana, ma kabłąk facetowany w przekroju, nóżkę zaś w kształcie trapezu. Krawędzie oraz środek nóżki są zdobione tzw. wilczymi zębami. Zapinki z tak ukształtowaną nóżką Ilona Korvig zalicza do VIII grupy, typu 161 (Korvig 1937, s. 118–119, tabl. XVI: 161), Emilie Riha do typu 2.9.5 (Riha 1979, s. 75, tabl. 10: 261–262), zaś Werner Jobst do I grupy, I typu, wariantu F (Jobst 1975, s. 36–37, tabl. 6: 44–46). Najczęściej egzemplarze takie odkrywano były na terenie Panonii oraz Noricum, mniej licznie w Górnej Germanii, Recji, Dacji oraz północnej Italii (Andrzejowski 1992, s. 111–112, ryc. 2). Na obszarze *Barbaricum* znaleziska skupiają się nad środkowym Dunajem, na terenach sąsiadujących z Panonią oraz zachodnią częścią Dacji (Andrzejowski 1992, ryc. 2). Zapinki tego typu na terenie prowincji rzymskich datowane są na 2. połowę I do 1. połowy II wieku n.e. (Andrzejowski 1992, s. 114). Pojedyncze egzemplarze zarejestrowano także na ziemiach polskich; dwa odkryto w grobie nr 58 w Grzybnicy, pochodzącym z fazy B2_b (Habuła, Wągliwiec 2001, s. 36, tabl. LIII/58: 1–2), kolejny na cmentarzysku w Odrach (Grabarczyk 1997, ryc. 8). Na obszarze zajmowanym przez ludność kultury przeworskiej zapinki opisywanego typu odkryto w Szymanowicach pow. legnicki (Andrzejowski 1992, s. 117) oraz w Pokrzywnicy pow. pultuski (Orzechowski 2007, tabl. XI: 2).

Kolejne znalezisko to fragment zapinki kolankowatej odpowiadające typowi A.247 (ryc. 2: 5, ryc. 3: 5). Egzemplarz z Perkowa odpowiada typowi 82b w klasyfikacji I Korvig (1937, s. 120, tabl. IX: 82b) oraz typowi 3.12 w klasyfikacji E. Riha (1994, s. 75). Fibula wykonana jest z brązu, posiada masywny półkolisty kołnierz o szerokości 2,3 cm i wysokości 1,4 cm wysokości, osłaniający ośmiozwojową sprężynkę z górną cięciwą, zachowana długość 2,3 cm. Na kołnierzu widnieją dwa pasma ornamentu w postaci gęsto rozmieszczonych, trójkątnych zagłębień oraz rytych zygzaków; pierwszy jest umieszczony u nasady kabłąka, drugi przy krawędzi kołnierza. Wśród zapinek typu A.247 obserwujemy pewne różnice w zakresie morfologii, szczególnie widoczne w kształcie kołnierza. Zapinki kolankowate były już przedmiotem analiz w polskiej literaturze (Gładysz-Juścińska 2003, s. 193–204). Model ten posiada charakterystyczną formę zdobienia – „Wolfszahnmuster” (Garbsch 1994, s. 259). Zapinki tego typu, zwane w literaturze „Limesfibeln”, w większości pochodzą z pogranicza górnogermańsko-retyckiego oraz z Noricum i Pannonii, i są interpretowane jako element stroju legionistów; pojedyncze

egzemplarze występują także na obszarach Dacji, Mezji, Dalmacji, Brytani i Galii oraz na północnych wybrzeżach Morza Czarnego (Ambroz 1966, s. 28; (Böhme-Schönberger 1998, s. 363–364, ryc. 9). Na północ od limesu zapinki tego typu znajdowane są na terenie Czech, Moraw i Słowacji (Rajtar 1992, ryc. 15: 6–8; Tejral 1997, ryc. 15: 7). Na ziemiach Polski spotykane są sporadycznie na obszarze występowania kultury przeworskiej (Olędzki 2007, s. 114, ryc. 1) oraz – niezwykle rzadko – kultury wielbarskiej (Waluś, Kowalewska 1999, ryc. 15: 1; Machajewski 2000, ryc. 2/4: 2; Natuniewicz-Sekuła, Okulicz-Kozaryn 2011, s. 113, tabl. CCII, 453: 1). Zapinki typu A.247 odkryte, na ziemiach Polski posiadają górną cięciwę, identycznie jak egzemplarze z Noricum i Panonii, natomiast pochodzące z Recji i Górnej Germanii – dolną cięciwę (Böhme-Schönberger 1998, s. 363–364; Olędzki 2007, s. 114, ryc. 2). Najbliższe analogie do egzemplarza z Perkowa z terenów dzisiejszej Polski pochodzą z Brudnowa, pow. przysuski (Olędzki 2008, s. 99–103, ryc. 2), z Chmielowa Piaskowego, pow. ostrowiecki (Godłowski, Wichman 1998, s. 19–20, tabl. XIII: 16, 17), Gubina, pow. krośniński (Olędzki 2007, s. 115, ryc. 2: 9) oraz z Zagórzyc, pow. kazimierski (Grygiel, Pikulski, Trojan 2009, ryc. 23: 2). Zapinki kolankowate posiadają szeroką chronologię; I. Korvig uważa, że początek ich występowania należy datować już pod koniec I wieku n.e. (Korvig 1937, s. 120–121). Zdaniem Iwana Peškařa (1972, s. 96) można je datować od połowy II do IV wieku n.e. Okres ich występowania obejmuje II wiek oraz początek III wieku n.e. (Jobst 1975, s. 66; Böhme-Schönberger 1994, s. 515–516, 1998, s. 362). Fibule tego typu, odkryte na ziemiach Polski, pochodzą z faz B2_b–C1_a (Godłowski, Wichman 1998, s. 19–20; Waluś, Kowalewska 1999, s. 23; Machajewski 2000, s. 243; Natuniewicz-Sekuła, Okulicz-Kozaryn 2011, s. 113).

Kolejna zapinka, dla której nie są znane analogie z terenu *Barbaricum*, wykonana jest z brązu, posiada jednodzielny, przewieszony w środkowej części kabłąk w kształcie dwóch trójkątów zwróconych do siebie krótszymi bokami o szerokość 1,5 cm; jej długość wynosi 4,1 cm (ryc. 2: 6, ryc. 3: 1). Oba trójkąty pokryte są puncowanymi kwadratami zgrupowanymi w trzech równoległych liniach, w zagłębieniach widnieją ślady emalii. Zapinka nie posiada zachowanego mechanizmu zapięcia oraz jest wtórnie wygięta. Podobny egzemplarz został znaleziony w hrabstwie Essex, położonym na północny wschód od Londynu, nad Morzem Północnym. Co prawda różni się od tego z Perkowa proporcjami – jest szerszy i bardziej przysadzisty, ale również posiada zdobienia, w tym wypadku obejmujące prawie cały przedmiot. Ornament ma postać wybijanych krzyżyków, które są ułożone w czterech liniach, w grupie od czterech do jednego, tworząc dwa równoramienne

trójkąty. W zagłębieniach znajdowała się emalia czerwonej barwy (Hattatt 1987, nr 1014). Zapinka z Anglii posiada grubsze przewężenia kabłąka, które jest wykonane z innego metalu. Konstrukcja nie pozwala na ustalenie czy kabłąk wykonano z jednego kawałka metalu, czy też tylko przewężenie jest w jakiś sposób wzmacniane.

Kolejna podobna fibula znajduje się w zbiorach Musée de la Cour d'Or - Metz Métropole w Metz we Francji i pochodzi z prywatnej kolekcji, niestety, nie posiadamy informacji o miejscu jej znalezienia. Egzemplarz ten kształtem zbliżony jest do zapinki z Essex, ma 3,6 cm długości i 2,4 cm szerokości. Także widnieje na nim ornament, który układa się w czterech liniach, w grupie od czterech do jednego punktu, tworząc dwa trójkąty, podobnie jak w przypadku zapinki z Wysp Brytyjskich. Fibula z Metz, w odróżnieniu od dwóch poprzednich, zdobiona jest wybijanymi trójkątami (Pietruk 2005, ryc. 58: 257). Niestety nie jest znany kontekst archeologiczny obu zapinek, co uniemożliwia ich dokładne datowanie. Richard Hattatt uważa, że zapinka znaleziona w Anglii, ze względu na prostszą konstrukcję, musi być starsza od egzemplarza z Lenzburga w Szwajcarii, datowanego na początek II wieku n.e., który ma podobny kształt oraz ornament z małymi trójkątnymi komórkami w tym samym układzie (Hattatt 1987, nr 1014).

Analogiczne zdobienia puncowanymi trójkątami, a także podobne ukształtowanie kabłąka posiadają zapinki typu 37 według Elisabeth Ettlinger (1973, ryc. 21: 14). Egzemplarz z podobnym ornamentem w postaci puncowanych kwadracików, lecz z nieco odmiennie ukształtowanym kabłąkiem, odkryto w *Colonia Augusta Rauricum* położonej na terenie dzisiejszej Szwajcarii (Riha 1979, ryc. 66: 1726). Jego jedno ramię ma trójkątny kształt, drugie zaś owalny. Emilie Riha zalicza takie egzemplarze do zapinek w kształcie podeszwy reprezentujących typ 23, grupę 7 (Riha 1979, s. 200). Pewne podobieństwa w konstrukcji nożna dostrzec także w zapinkach równoramiennych typu III.17 według klasyfikacji Kurta Exnera (1941, ryc. 12: 19).

Na stanowisku odkryto dwie zapinki tarczowate, pierwsza reprezentuje III grupę według K. Exnera (1941, ryc. 13, 14) lub typ c według Sigrid Thomas (1966, s. 132–134). Wykonana jest z brązu, ma płaską, kolistą tarczkę o średnicy 2,5 cm, obrzeżoną kołnierzem, w pobliżu krawędzi stwierdzono pozostałości zielonkawej emalii, która zapewne wypełniała całą powierzchnię płytki. Pośrodku tarczki widnieje niewielkie zagłębienie, w którym mógł być osadzony jakiś guz, niewykluczone jednak, że powstało ono wtórnie (ryc. 3: 4). Opisywana zapinka odpowiada także typowi 7.14.4 według E. Rihi, który charakteryzuje się dekoracją w postaci różnobarwnych pól emalii (Riha 1994, s. 162, tabl. 42: 2831–2834). Niestety, stan zachowania egzemplarza

Ryc. 3. Perkowo, pow. Inowrocław, stanowisko 30. Zapinki prowincjonalnorzymskie: 1–4 – brąz; 5 – brąz, emalia (fot. Ł. Konopiński)

Fig. 3. Perkowo, Inowrocław district, site 30. Provincial-Roman fibulae: 1–4 – bronze; 5 – bronze, enamel (photo by Ł. Konopiński)

z Perkowa nie pozwala na jednoznaczne określenie typologiczne. Najbardziej zbliżony jest on do typu III.30 według K. Exnera, ale brak zachowanej emalii uniemożliwia dokładną analizę. Prowincjonalnorzymskie zapinki tarczowate datuje się od 2. połowy I wieku po wiek III, ich znaleziska koncentrują się w środkowej i północnej Galii, w Recji, nadreńskich i naddunajskich obozach

wojskowych (Mączyńska, Urbaniak 2006, s. 145). Występują także w Pannonii oraz mniej licznie na obszarze zajmowanym przez osadnictwo sarmackie (Paték 1942, s. 293, ryc. XVI: 10, 12, 14, 15; Vaday 2005, tabl. 12–14). Na terenie ziem Polski zapinki tarczowate najczęściej występują nad Dolną Wisłą oraz w Wielkopolsce, mniej licznie w środkowej Polsce, na Mazowszu oraz na terenach kultury zachodniobałtyjskiej, (Hahuła 1992, ryc. 10; Dąbrowska 1997, s. 22, 83, ryc. XXX/63: 1; 2000, s. 134; Mączyńska, Urbaniak 2006, s. 145–158; Juga-Szymańska, Szymański 2010, s. 280–281). W kulturze wielbarskiej zapinki tarczowate wiązane są z okresem od fazy B_{2b} do fazy C1_b (Mączyńska, Urbaniak 2006, s. 150). Z terenu kultury przeworskiej znany jest tylko jeden zespół datowany na fazę B_{2a} – z Kamieńczyka pow. wyszkowski (Dąbrowska 1997, s. 22, ryc. XXX/63: 1), pozostałe zapinki to znaleziska luźne, co uniemożliwia precyzyjne określenie ich chronologii (Mączyńska, Urbaniak 2006, s. 150). Nie jest wykluczone, że zapinka z Perkowa jest lokalnym naśladownictwem wyrobów prowincjonalnorzymskich. Takie egzemplarze znane są z Nowego Łowicza (kurhan 63, grób 2), Słapanowa, pow. szamotulski (znalezisko luźne), czy Muntowa, pow. miągowski (grób XV) (Przewoźna 1955, s. 123, ryc. 84: 7; Hahuła 1992, s. 55–56, Nowakowski 2000, s. 223).

Kolejna zapinka tarczowata odpowiada typowi Exner II.8 (Exner 1941, ryc. 10: 8), a także typowi 746 według E. Rihi, do którego cytowana autorka zalicza fibule równoboczne (Riha 1979, s. 193, ryc. 63: 1643, 1644). Płaska tarczka podzielona jest nacięciami na trzy sektory. Środkowy, prostokątnego kształtu, jest zakończony z obu stron podłużnymi wypustkami, na których znajdowała się podniewka (niezachowana), a po przeciwnej stronie mechanizm zapięcia oraz dwa trójkątne elementy zakończone niewielkimi guzkami. Wszystkie sektory pokryte są niebieską emalią oraz złotą folią? (ryc. 2: 8, ryc. 3: 4). Najwięcej zapinek równobocznych, odpowiadających typowi Exner II.8 pochodzi z prowincji nadreńskich (Exner 1941, s. 91–92). Analogiczne egzemplarze pochodzące z Augst w Szwajcarii (*Colonia Augusta Rauricum* w *Germanii Superior*), datowane są od połowy I do II wieku n.e. (Riha 1994, s. 10, 163, tabl. 2: 3). Podobnie datowane jest znalezisko z Ringelsdorf w Dolnej Austrii (Atzmüller 2010, s. 21, tabl. 22: 2). Sigrid Thomas określa egzemplarze tego typu jako fibule z tarczką w kształcie rombu (typ g) i wiąże je z końcem fazy B2 oraz z fazą C1 (Thomas 1966, s. 143).

Zarówno liczba wyrobów importowanych, jak i tych miejscowej proweniencji stawia stanowisko w Perkowie w rzędzie najciekawszych pozostałości kultury przeworskiej. Niezwykle rzadko mamy do czynienia ze stanowiskami,

na których możemy prześledzić rozwój danej jednostki kulturowej – od jej wykrystalizowania się aż do zaniku.

LITERATURA

Wykaz skrótów

- Monumenta – Monumenta Archaeologica Barbarica.
- Ambroz A. K.
1966 *Fibuly ūga juga evropejskoj časti SSSR II v. n.e.–IV v. n.e.*, *Arheologia SSSR*, Svod Arheologičeskich Istočnikov, D1–30, Moskva.
- Atzmüller T.
2010 *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum – Lesefunde aus dem nordöstlichen Weinviertel*, Wien.
- Andrzejowski J.
1992 *Strongly profiled brooches with triangular foot in the roman provinces and Barbaricum*, [w:] *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab latènezeit bis um Frühmittelalter. Materialien des III. Internationalen Symposiums Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauegebiet, Kraków – Karniowice 3.–7. Dezember 1990*, red. K. Godłowski, R. Madyda-Legutko, Kraków, s. 111–120.
- Bochnak T.
2014 *Importy celtyckie w kulturze przeworskiej i oksywijskiej na ziemiach polskich w młodszym okresie przedrzymskim. Zróznicowanie – Drogi napływu – Kontekst kulturowy*, Rzeszów.
- Bockius R., Luczkiewicz P.
2004 *Kelten und Germanen im 2.–1. Jahrhundert vor Christus. Archäologische Bausteine zu einer historischen Frage*, Mainz.
- Bokiniec E.
2005 *Podwiesk Fundstelle 2. Ein Gräberfeld der Oksywie-Kultur im Kulmer Land*, Monumenta, t. 11, Warszawa–Toruń.
2008 *Kultura oksywska na ziemi chełmińskiej w świetle materiałów sepulkralnych*, Toruń.
- Böhme-Schönberger A.
1994 *Gebrauchsspuren an F. n. der ält.*, [w:] *Reallaxikon der germanischen Altertumskunde* 8, red. J. Hoops, H. Jankuhn, H. Beck, Berlin, s. 509–523.
1998 *Die provinzialrömischen Fibeln bei Almgren*, [w:] *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren. Internationale Arbeitstagung 25.–28. Mai 1997*

in Klein Machnow, Land Brandenburg, red. J. Kunow, Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg, t. 5, Wünsdorf, s. 351–366.

Czarnecka K.

2007 *Oblin. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Südmasowien*, Monumenta, t. 13, Warszawa.

Dąbrowska T.

1997 *Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien*, Monumenta, t. 3, Kraków.

2000 *Brązowa fibula tarczowata z Kamieńczka, woj. mazowieckie*, [w:] *Supperiores Barbari. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Kazimierza Godłowskiego*, red. T. Bochnak, R. Madyda-Legutko, Kraków, s. 131–137.

2008 *Młodszy okres przedrzymski na Mazowszu i zachodnim Podlasiu. Zarys kulturowo-chronologiczny*, Materiały Starożytne i Wczesnosredniowieczne, t. 7, Warszawa.

Demetz S.

1999 *Fibeln der Spätlatène – und früher römischen Kaiserzeit in den Alpenländer*, Rahden.

Ettlinger E.

1973 *Die römischen Fibeln in der Schweiz*, Bern.

Exner K.

1941 *Die Provinzialrömischen Emailfibeln der Rheinlande*, [w:] Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, t. 23, s. 31–121.

Garbsch J.

1994 *125 Jahre Bayerische Handelsbank in München, 1869–1994. Festchrift-Geschichten aus der Geschichte der Bayerischen Handelsbank*, München.

Gładysz-Juściska M.

2003 *Niecodzienne odkrycie „fibul panońskich” na Lubelszczyźnie*, [w:] *Antyk i Barbarzyńcy, księga dedykowana profesorowi Jerzemu Kolendo w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Bursche, R. Ciołek, Warszawa, s. 193–204.

Godłowski K., Wichman T.

1998 *Chmielów Piaskowy. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur im Świętokrzyskie-Gebrige*, Monumenta, t. 6, Kraków.

Grabarczyk T.

1997 *Kultura wielbarska na pojezierzach Krajeńskim i Kaszubskim*, Łódź.

Grygiel M., Pikulski J., Trojan M.

2009 *The research on the multicultural site no. 1 in Zagórzycze, com. and distr. Kazimierza Wielka, voiv. Świętokrzyskie during the years 2003 to 2004*, Recherches Archéologiques, Nouvelle Serie, t. 1, s. 199–275.

- Hahula K.
1992 *Dalsze badania w Nowym Łowiczu, kurhan 63*, Koszalińskie Zeszyty Muzealne, t. 19, s. 53–68.
- Hahula K., Wołagiewicz R.
2001 *Grzybnica. Ein Gräberfeld mit Steinkreisen der Wielbark-Kultur in Pommern*, Monumenta, t. 8, Warszawa–Koszalin.
- Harasim P.
2011 *Problematyka importowanych fibul prowieniencki lateńskiej w kulturze oksywskiej*, [w:] *Między kulturą pomorską a kulturą oksywską. Przemiany kulturowe w okresie lateńskim*, red. M. Fudziński, H. Paner, Gdańsk, s. 221–264.
2013 *Studia nad lateńskimi oraz prowincjonalnorzymskimi importami w kulturze oksywskiej*, Wiadomości Archeologiczne, t. 64, s. 3–48.
- Hattatt R.
1987 *Brooches of Antiquity. A Third Selection of Brooches from the Author's Collection*, Oxford.
- Jasnosz S.
1952 *Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Wymysłowie, pow. Gostyń*, Fontes Praehistorici, t. 2, s. 1–282.
- Jobst W.
1975 *Die römischen Fibeln aus Lauriacum*, Forschungen im Lauriacum, t. 10, Linz.
- Juga-Szymańska A., Szymański J.
2010 *Prowincjonalnorzymska zapinka tarczowata z Czerwonego Boru koło Gołdapi*, [w:] *Terra Barbarica. Studia ofiarowane Magdalenie Mączyńskiej w 65. rocznicę urodzin*, red. A. Urbaniak i in., Łódź–Warszawa, s. 261–282.
- Korvig I.
1937 *Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien*, Dissertationes Pannonicae, seria II, nr 4, Budapest.
- Kostrzewski J.
1919 *Die ostgermanische Kultur der Spätlaténezeit*, Mannus-Bibliothek 18, Leipzig–Würzburg.
- Kurpiewski A., Rakoczy J.
2015 *Materiały kultury przeworskiej z Perkowa na Kujawach*, Toruń.
- Machajewski H.
2000 *Cmentarzysko ludności grupy gustowskiej na wzgórzu Młynówka w Wolinie, woj. zachodniopomorskie*, [w:] *Superiores Barbari. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Kazimierza Godłowskiego*, red. T. Bochnak, R. Madyda-Legutko, Kraków, s. 241–250.

- Mączyńska M., Urbaniak A.
2006 *Prowincjonalnorzymska zapinka tarczowata z cmentarzyska kultury wielbarskiej w Babim Dole-Borczu, pow. kartuski*, *Wiadomości Archeologiczne*, t. 58, s. 145–158.
- Natuniewicz-Sekuła M., Okulicz-Kozaryn J.
2011 *Weklice. A cemetery of the Wielbark culture on the eastern margin of Vistula delta (excavation 1984–2004)*, *Monumenta*, t. 17, Warszawa.
- Nowakowski W.
2000 *Nowe materiały do badań nad znaleziskami importów rzymskich na dawnych ziemiach pruskich*, [w:] *Antiquitates Prussiae. Studia archeologiczne z dawnych ziem pruskich*, red. J. Kolendo, W. Nowakowski, Warszawa, s. 207–235.
- Nylén E.
1955a *Die jüngere vorrömische Eisenzeit Gotlands*, Uppsala.
1955b *The Middle Graves-Field*, [w:] *Vallhagar. A Migration Period Settlement on Gotland/Sweden*, red. M. Stenberger, Copenhagen–Stockholm, s. 287–434.
- Oleđzki M.
2007 *Roman knee fibulae with a semicircular plate on the head from present day Poland*, [w:] *Archeologie Barbarů 2006. Sbornik príspevků z II. protohistorické konference České Budějovice, 21.–24.11.2006*, *Archeologické výzkumy v Jižních Čechách, Supplementum 3/I*, red. E. Droberjar, O. Chvojka, České Budějovice, s. 113–117.
2008 *Prowincjonalnorzymska fibula kolankowata (typu Kovrig 82b) znaleziona w Brudnowie, gm. Wieniawa, woj. mazowieckie*, [w:] *Przez granice czasu. Księga jubileuszowa ku czci profesora Jerzego Gąssowskiego*, red. A. Buko, W. Duczko, Pułtusk, s. 99–103.
- Orzechowski S.
2007 *Zaplecze osadnicze i podstawy surowcowe starożytnego hutnictwa świętokrzyskiego*, Kielce.
- Paték E.
1942 *Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen in Pannonien*, *Dis-sertationes Pannonicae II:19*, Budapest.
- Peškař I.
1972 *Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren*, Praha.
- Pietruk F.
2005 *Les fibules romaines des Musées de Metz*, Metz.
- Pietrzak M.
1995 *Pruszcz Gdański Fundstelle 10. Ein Gräberfeld der Oksywie- und Wielbark-Kultur in Ostpommern*, *Monumenta*, t. 4, Kraków.

- Przewoźna K.
1955 *Osada i cmentarzysko z okresu rzymskiego w Słopanowie, pow. Szamotuły*, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, t. 5, s. 60–140.
- Rajtar J.
1992 *Das Holz-Erde-Lager aus der Zeit der Markomannenkriege in Iža*, [w:] *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latenezeit bis zum Frühmittelalter. Materialien des III. Internationalen Symposium: Grundprobleme der Frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauegebiet*, Kraków – Karniowice 3.–7. Dezember 1990, red. K. Godłowski, R. Madyda-Legutko, Kraków s. 149–170.
- Riha E.
1979 *Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst*, *Forschungen in Augst*, t. 3, Augst.
1994 *Die römischen Fibel aus Augst und Kaiseraugst. Die Neufunde seit 1975*, *Forschungen in Augst*, t. 18, Augst.
- Tejral J.
1997 *The amber route and the Roman Military Campaigns North of the Middle Danube Area During the first Two centuries A. D.*, [w:] *Peregrinatio Gothica – jantarova stežka*, red. J. Čížmářová, Z. Měchcirová, *Supplementum ad Acta Musei Moraviae*, Brno, t. 82, s. 111–136.
- Thomas S.
1966 *Die provinziäl-römische Scheibelfibeln der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*, *Berliner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte*, t. 6, s. 119–176.
- Vaday A. H.
2005 *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Ungarn*, t. 1, Komitat Szolnok, Budapest.
- Völling T.
1994 *Studien zu Fibelformen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und ältesten römischen Kaiserzeit*, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, t. 75, s. 147–281.
1998 *Die Fibeln Almgren Fig. 2, 18, 19 und 22*, [w:] *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren. Internationale Arbeitstagung 25.–28. Mai 1997 in Klein Machnow, Land Brandenburg*, *Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg* 5, red. J. Kunow, Wünsdorf, s. 39–51.
- Waluś A., Kowalewska B.
1999 *Kurhan I i II w Stolnie gm. Milakowo, woj. warmińsko-mazurskie*, Warszawa.

PROVINCIAL ROMAN FIBULAE DISCOVERED ON SITE 30 IN PERKOWO IN KUYAWIA

Summary

Generally, all materials found at the described site date back to the beginning of the younger pre-Roman period till the Migration Period; in other words throughout the existence of the Przeworsk culture. The early phase of the Przeworsk culture (A1–A2) is mainly represented by characteristic, multi-faceted casts of ceramic vessels, as well as few metal artefacts, including a bronze cover plate of Gotland-type fibula or a ball-shape fibula. The decline of the late Roman period at the site is dated with the use of fibulae N, O, A 65, A 67 which; nevertheless, appear quite rarely. Since phase B1_b, a number of artefacts rises; phase B2_{a-b} is also largely represented. However, the most widely represented material is dated to the decline of the late Roman period, as well as the beginning of the early Roman period. A number of artefacts decreases in the late Roman period, as well as the early phase of the Migration Period.

The research provided the authors with a lot of interesting finds; however, the subject of the elaboration is the imported fibulae. The elaboration does not aim at a holistic discussion on issues related to this category of sources, but is for information purposes only. It should be born in mind that Roman imports constitute only a small; however, significant percentage of a huge and chronologically differentiated amount of historical material which was found during the works in Perkowo.

The diversity of finds from Perkowo proves the exceptionality of the site. Both the number of imported artefacts, as well as the local origin, place this site among the most attractive objects of the Przeworsk culture, not only in the territory of Kujawy, but also the whole Poland. The sites at which one has an opportunity to trace the development of a given cultural entity, from the moment of its crystallization to its disappearance, are very rarely encountered.

Translated by Jacek Rakoczy

Adres do korespondencji:

*Jacek Rakoczy
Instytut Archeologii
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
ul. Bydgoska 44/48, 87–100 Toruń
rakoczy@umk.pl*